

РАЈКО ПЕЋАНАЦ*

Педагошки факултет у Сомбору

Сомбор

ПРЕГЛЕДНИ ЧЛАНАК

PREVIEW

UDK: 37.014:373.2; 37.014:373.3

BIBLID: 0353-7129,15(2010)2,p.201-210

ОБАВЕЗНО ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ У СИСТЕМУ ОБРАЗОВАЊА

Резиме: Када би се тражила директна веза између технологије, технолошког развоја и утицаја друштвених докумената којима се регулише технолошки развој, онда се, на први поглед, не налази веза између стварног стања у образовању и функције обавезног образовања. Међутим, постоје различита мишљења о таквом схватању, јер обавезно образовање треба да је у саставу образовања због тога што је овај узраст карактеристичан по томе што се спољним утицајем остварује критички период раног учења. На овом узрасту нормално је да се почне са индивидуализацијом, али не као ставом према независности, већ као процес којим се успоставља прикладно учење, напредовање и развијање.

Конкретно, у овом раду биће детаљније образложено обавезно образовање (предшколско образовање и васпитање и основно образовање и васпитање) у систему образовања.

Кључне речи: структура образовног система, обавезно образовање и васпитање, предшколско образовање и васпитање, основно образовање и васпитање.

1. Увод

Свако проучавање система као полазишта у тумачењу и примени опште теорије система, од онтолошког, од оног *што јесте*, прелази на оно *како јесте*, како се конституише и како функционише однос међу елементима целине. То доприноси новом сазнајном третирању система (и методолошком, у оквиру теорије система) и његовој улози у избегавању хаоса.

Систем образовања и васпитања припада категорији друштвених система, или, системским језиком речено, систем образовања и васпитања је подсистем

* rajko13@open.telekom.rs

друштвеног система под којим се подразумева скуп делова чије појединачно деловање и међусобни односи регулисани су и уређени друштвеним законима и принципима, с циљем остваривања образовне концепције, односно стратегије образовања. Сваки друштвени систем карактерише стално кретање и развој, стога је статика у тим системима само тренутак, само тачка на динамичкој линији кретања система.

Пошто сваки подсистем има основне карактеристике надређеног система (друштвеног система), онда се систем образовања и васпитања одликује карактеристикама: динамичности, стохастичности, комплексности, као и хијерархијским карактеристикама. Систем образовања и васпитања, на основу карактеристика које поседује, одликује се динамиком, будући да је у непрекидном кретању и развоју. Резултат таквих промена и развоја система огледа се у константном уношењу нових елемената у систем, а испадању старих елемената система. Кретање и развој система образовања и васпитања условљени су, стога, доприносом научно-технолошког процеса, који треба да претходи или да прати систем образовања и васпитања.

Свеобухватна дефиниција образовног система произлази из одговора на управо постављена питања. Стога, могло би се закључити да је образовни систем укупност институција, организација, средстава, облика, програма и начина путем којих се могу задовољавати образовне потребе младих и одраслих за образовањем у току читавог живота с циљем личног и друштвеног развоја. Према томе, структурални елементи образовног система су објективни (институције, облици, програми, поступци, средства...) и субјективни (ученици и наставници). Његовом формом и суштином (организацијом и процесом) управља тим за који се каже да „води образовну политику“.

Образовни систем састоји се од елемената, односно мањег или већег броја подсистема и њихових веза. Класификације елемената или подсистема могу бити различите, изведене на основу различитих критеријума, а најчешће су оне класификације које се изводе за потребе системске анализе. Тако се у литератури сусрећу поделе образовног система (подсистема) на институционални и ванинституционални, на школски и ваншколски, на формални и неформални, на државни и приватни, на општеобразовни и стручни, на подсистеме образовања деце, младих и одраслих и т. сл., при чему сваки од њих нови истовремено представља систем у односу на своје саставне елементе или подсистеме.

2. СТРУКТУРА ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА

Структуру образовног система чине: (1) предшколско и основно образовање, односно обавезно образовање; средње образовање и високо образовање. Законом о основама система образовања и васпитања („Сл. гласник РС“, бр. 72/09) уређују се основе система предшколског и основног образовања и васпитања, и то: принципи, циљеви и стандарди образовања и васпитања, начин и

услови за обављање делатности предшколског васпитања и образовања и основног васпитања и образовања, врсте програма образовања и васпитања, оснивање, организација, финансирање и надзор над радом установа образовања и васпитања (у даљем тексту: установа), као и друга питања од значаја за образовање и васпитање.

Схематски приказ образовног система, у модификованом облику, приказан је на схеми 1:

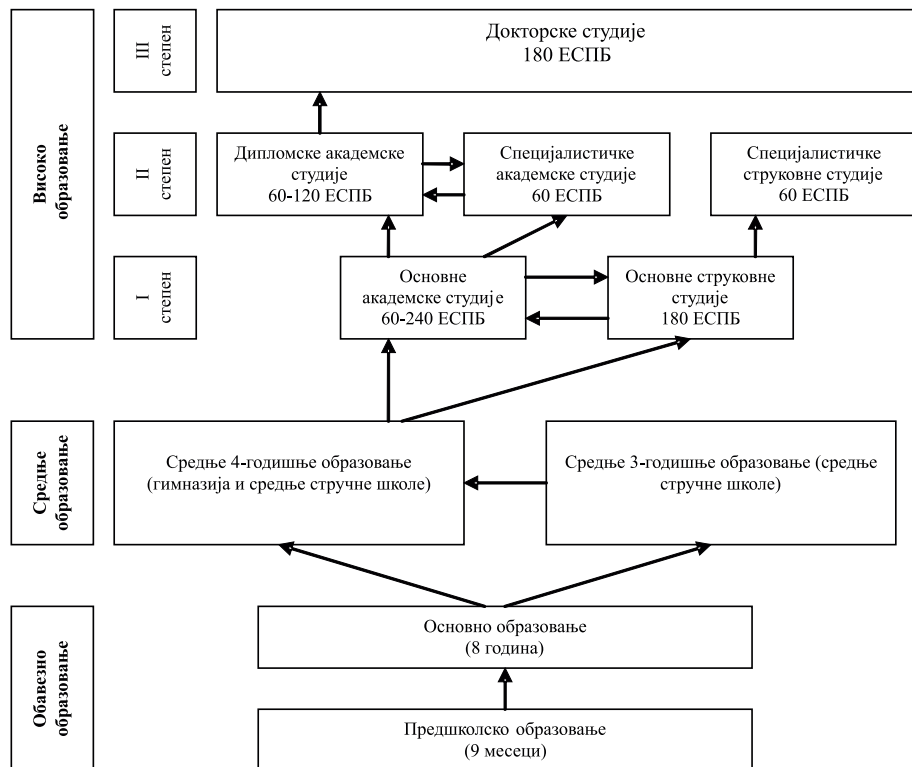


Схема 1: Схематски приказ образовног система
(Извор: www.cer.edu.rs)

Прилике у којима је стваран систем образовања омогућавале су различито остварене утицаје извора деловања на структуру система образовања. Н. Томашев (1992) истиче да је при предлагању система образовања и васпитања потребно имати у виду шта ће он представљати. С тим у вези, намећу се следеће недоумице, као и закључци:

- да ли треба предшколско доба да припада образовању или дечијој заштити и са којим узрастом започети институционално образовање, са пет, шест или седам година полазника,
- дужина трајања општег образовања карактеристична је за изражавање особина система образовања (различита су решења у свету, али је тој различитости заједничко то да се дужина школовања у општеобразовним школама перманентно продужава),
- при сагледавању система образовања у светским размерама, уочавају се различите интерпретације успостављања односа на релацијама: основно образовање – обавезно образовање, међусобни односи између подсистема и дужина трајања средњег и високог образовања,
- као последица поседовања властите технологије рада или пак оријентацијом на њен увоз или комбиновањем ове две могућности, постојале се извесне осцилације у решењу система образовања будући да, поред деловања на системска решења образовања, ова чињеница утиче и на садржаје образовања,
- на физиономију подсистема образовања битно је утицала и структура средњег образовања. Опште, техничко, уметничко и стручно образовање комбинују се без логичке основе на сегменте којима често недостаје повезаност и екстерни смисао,
- као обавезни подсистем система образовања може се појавити образовање одраслих са својим карактеристикама, трајањем, начином извршења, обухватом, као и институционалним решењима.

3. ПРЕДШКОЛСКО ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ

Предшколско васпитање и образовање остварује се у трајању утврђеном програмом предшколског васпитања и образовања. Програм припреме детета пред полазак у основну школу у оквиру предшколског васпитања и образовања (у даљем тексту: припремни предшколски програм) траје четири сата дневно, најмање девет месеци. У оквиру предшколског програма могу да се остварују посебни, специјализовани и други програми, у складу с посебним законом, према могућностима предшколске установе, сходно потребама и интересима деце, и родитеља и јединице локалне самоуправе.

Све породице нису у стању да деловање средине учине стимулативним за дете. Примарна социјализација одиграва се у раном периоду живота детета. Раним учењем стварају се основе које су неизбрисиве већем делу деце. Основне осећајности и афективне везаности стичу се раним учењем. Успешна стимулација спољне средине оствариће се уколико је она богата, правовремена и у критичном периоду извршена. Постоје мишљења да су недостаци раног учења

ненадокнадиви, али надокнаде се, међутим, могу ипак делимично извршити у когнитивном, емоционалном и динамичком погледу.

Допунским уједначавањем делује се на физички развој, а интелектуални развој детета се унапређује. Говор се тада у целости развија на разноврсним сазнањима; мишљење се повезује са развојем говора уз познавање околине, развојем посматрања, развојем лексичких вредности, семантике и синонима, итд. Језик тада постаје носилац мишљења, а мишљење је, опет, омогућено богаћењем језика. Сходно томе, и многе активности су у предшколском образовању и васпитању усмерене ка развијању социјабилности, ка учењу (условљавањем и по моделу) оних црта личности којима се све оно што је подложно спољњем утицају утемељује.

Човек на овом узрасту већим делом формира своју личност, а то је од процене вредности у потоњој припреми за рад. Развија се комуникација, оригиналност, слобода, стил живота, навикавање на скромност, на туђа искуства, јачање властитог „ја“ посредством личног искуства, лична увереност, правичност и оријентисаност ка истини, као и ослањање на друге.

То учење, због своје важности, мора бити у интересној сфери породице и друштва. Породица треба да више утиче на осећајност, а друштво на рационално схватање и понашање. Припремљен човек за будућност јесте дакле онај који је успешно васпитан почев од треће године живота. Застарелост човека не фунда на његовим годинама, већ на његовом васпитању за односе.

Претходно речено објашњава везу између технолошког и предшколског развоја, тако што технолошко утиче на друштвене могућности. Један од индикатора успешности технологије друштва јесте, између осталог, стање предшколског образовања и васпитања. Врхунско технолошко има везе са врхунским васпитањем на предшколском узрасту, што значи да морамо имати кореспондентно предшколско васпитање. Оно што није речено, а значајно је за везе у оквиру система образовања јесте: интелектуална, социјална, емоционална и физичка припрема предшколског детета за обавезе које настају у основном образовању и васпитању.

4. ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ И ВАСПИТАЊЕ

Основно образовање у Србији је обавезно. Деца се уписују у основну школу са 6 или са 7 година. Основна школа траје 8 година и подељена је на два периода – на први циклус основног образовања (од 1. до 4. разреда) и други циклус основног образовања (од 5. до 8. разреда). Структура основног образовања и васпитања постављена је на основу разноврсности, јединствености и целовитости, што указује на то да систем образовања може имати структуру (динамичке везе) међу подсистемима само на овај начин, односно, када су делови (подсистеми)

међусобно функционално повезани. Дакле, систем се не може остварити збиром његових делова, а подсистем неће моћи тако да се назива уколико нема и са системом заједничких и аутономних функција.

Структура система основног образовања и васпитања показује:

- свеобухватност образовања за сваку генерацију и обавезност школовања за сваког појединца, будући да се посредством њега, стиче опште образовање, потребно сваком грађанину. Полазнике сачињава популација и популација деце са посебним потребама,
- основно образовање траје осам година, почиње шестом и завршава се четрнаестом годином живота,
- основно образовање и васпитање може се поистоветити са разредном (за I-IV разред), односно предметном наставом (V-VIII),
- основно образовање и васпитање изводи се на језицима етничких група, са глобалном мултикултуром и мултинационалном оријентацијом.

У школи, која је основа целокупног даљег образовања, морају се садржати сви потребни елементи, којима се пак омогућује даље образовање, које може бити: *специјално образовање*, којим се улази у свет рада или *опште*, које служи као полазиште за даље образовање. Узраст основног образовања треба искључиво оријентисати ка социјализовању младог човека, почев од основних и елементарних ствари, па све до сложенијих интерперсоналних односа. Основна школа треба у процес учења да уведе сваког ученика и створи динамичке структуре личности, које ће условљавати потребе за доживотним образовањем, учењем и мењањем личности, онако како је то сагласно са спољашњим потребама, ситуацијама и конституционалним елементима личности. У многим расправама о учењу показало се да се многе црте личности уче, а посебно вредносна оријентација и динамичке црте. Оне могу бити овакве или онакве, компатибилне с друштвом у коме се живи или супротне њему.

Приликом образовања и васпитања до средњошколског узраста треба остварити складан развој телесне, интелектуалне, душевне и моторичке структуре. Исти тако, треба развијати креативност, способност интерперсоналне комуникације, заинтересованост за себе, друштво и еко средину, жељу за напредовањем, усавршавањем, за променама, мотив радозналости и кооперативност са наглашеним мотивом постигнућа. Треба остварити свест и самосвест о потреби стварања знања и прихватања коректних искустава других и итд.

Организациону специфичност основна школа може имати у структури која је у модификованом облику, приказана на схеми 2.

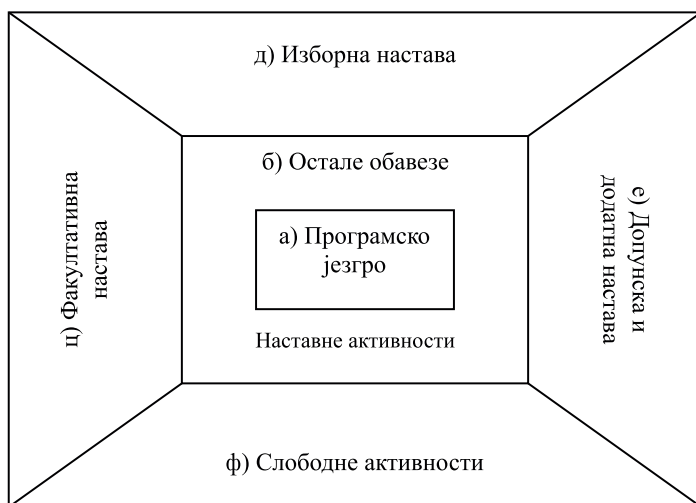


Схема 2: Организација основног образовања и васпитања
(Томашев, Н., 1992)

Структура основног образовања и васпитања подељена је на следеће сегменте:

- програмско језгро, које није стално током читавог периода школовања (на пример: математика, писање и читање у од I до IV разреда),
- остале обавезне активности (I-IV разред: физичко васпитање, музичко васпитање, ликовно васпитање, техничко образовање, познавање друштва, познавање природе, и, коначно, познавање природе и друштва као примена холистичког приступа у упознавању околине и њене прошлости), које су распоређене по наставним предметима,
- облици факултативне наставе с више модела диференциране организованости (информатика, спорт, језици, музика, екологија),
- изборни део наставе – обухвата могућности избора нивоа наставе у обавезним и факултативним наставним активностима при чему је то индивидуализовано учење, а у прва четири разреда то су такође и почетни кораци у индивидуализацији учења,
- допунском и додатном наставом се помаже онима који заостају у савладавању програмских садржаја из разноврсних разлога. Овај облик се реализује на захтев ученика и иницијативу наставника. По савету наставника и на иницијативу ученика може се увести додатна настава за талентоване ученике. У курикулуму основне школе су садржаји из области за које ученици показују натпросечне способности и интересовања,

- слободне активности у којима се ученици оспособљавају за коришћење слободног времена.

У основној школи, поред рачунања, читања и писања, у прва четири разреда основног образовања (разредна настава), потребно је додати обезбеђење праведности, једнакости, високи квалитет и упознавање с грађанским обавезама и правима. Праведност подразумева непристрасност школског система када су у питању права ученика – припадника најразличитијих етничких група. Једнакост се компонује са праведношћу и њима се обезбеђује једнакост према шансама које пружа школски систем. Дакле, императив постаје не дозволити дискриминацију према националним или неким другим нерелевантним критеријумима. Висок квалитет не може се постићи без остваривања принципа праведности и једнакости. Праведност не подразумева једнакост у образовном процесу и у последицама тог процеса. Праведност се односи на кореспондентно признавање способности и врлина које појединац поседује, степен напредовања у процесу образовања, односно, признавање степена промена једнако за све, а у зависности од последица учења. Грађанске дужности и права су услов успешне комуникације са другима. То је процес који се учи не као информатичко подручје, већ као спремност да се оствари сагласност између информисаности и понашања.

Ако појемо од чињенице да је основна школа обавезна и свеобухватна, онда из та два принципа или начела произилазе обавезе, које се огледају у следећем:

- да се деца са посебним потребама не могу одвајати у посебна одељења и посебне школе, тим пре што постоји уверење да се све више смањује растојање или граница толеранције између деце са посебним потребама и оне која то нису са посебним потребама. Наиме, треба дати одговор на питање, шта је са таквим одељењима у целости и шта је с талентованима или даровитима међу њима. Штавише, изгледа да се ствара све већи јаз међу учесницима уписаним у редовна одељења основне школе. Тиме се отежава и усложњава рад и стварају интерни проблеми, јер се рад на више нивоа сложености намеће као императив, распон између њих све теже је савладати,
- ако не испуни све критеријуме, основна школа може да постане школа екстензивног карактера.

5. Закључак

Образовање мора остварити повезаност својих подсистема. Институционално и ванинституционално образовање морају бити третирани према свом значају и улози. Обавезно образовање ће се, у систему образовања, продужити и продубити и њиме ће се остварити социјализација полазника. Потом, с изра-

зитом упорношћу треба радити на индивидуализацији, истраживањима и долажењима да нових сазнања. Између подсистема образовања треба успоставити кохерентан однос, тако да систем образовања има своју структуру. Повезаност подсистема треба засновати на функционалним, а не на хијерархијским везама.

Систем образовања треба засновати на променама. Те промене условљене су: (1) научно-технолошким развојем, потребама друштва, друштвеним захтевима и потребама појединаца и (2) ендогеним факторима, израженим посредством поступака иновирања концепата, програма, садржаја, метода рада, технологије, система, начина евалуације, итд. Верујемо да се неће најпре запустити реформисани систем образовања, а потом револуционарно ревитализовати. Иновацијама стања и односа успеће се у одржавању слободе, реда и ефикасности, уз актуелност, рационалност и осмишљеност овог система.

Оно што није речено, а значајно је за везе у оквиру система образовања јесте: интелектуална, социјална, емоционална и физичка припрема предшколског детета за обавезе које настају у обавезном образовању и васпитању. Оно шта треба узети у обзир приликом васпитања и образовања до средњошколског узраста је: (1) остваривање складног развоја телесне, интелектуалне, душевне и моторичке структуре, те креативност, способност интерперсоналне комуникације, заинтересованост за себе, друштво и еко-средину; (2) жеља за напредовањем, усавршавањем, за променама, мотив радозналости и кооперативност са наглашеним мотивом постигнућа; и (3) такође, остваривање свести и самосвести о потреби стварања знања и прихватања коректних искустава других, и сл.

6. ЛИТЕРАТУРА

- Закон о основама система образовања и васпитања* („Сл. гласник РС”, бр. 72/09).
 Јанковић, П., Родић, Р. (2007): *Школска педагогија*, Сомбор: Педагошки факултет у Сомбору.
- Каравидић, С. (2006): *Менаџмент у образовању*, Београд: Институт за педагогију и андрагогију филозофског факултета у Београду.
- Каравидић, С., Чукановић-Каравидић, М. (2008): *Економика и финансијски менаџмент у образовању*, Београд: Факултет организационих наука.
- Милосављевић, Г., Вукановић, С. (2000): *Професионално образовање на дистанцу*, Београд: Факултет организационих наука.
- Надрљански, Ђ., Надрљански, М. (2005): *Кибернетика у образовању*, Сомбор: Учитељски факултет у Сомбору.
- Томашев, Н. (1992): *Стратегија технолошког развоја Југославије и образовање*, докторска дисертација, Београд: Факултет политичких наука.
- Пећанац, Р. (2011): *Организација система образовања*, Сомбор: Педагошки факултет у Сомбору.
- www.cer.edu.rs 14.04.2010.

Примљено: 20. 01. 2011.

Одобрено за штампу: 20. 04. 2011.

Summary: When he asked for a direct link between technology, technological development and social impact of the documents governing the technological development, it appears at first glance, there is a link between the real and the function of compulsory education. However, there are different opinions on such an understanding, because compulsory education should be part of education because this age wherein the external influence exercised a critical period of early learning. At this age it is normal to start with individualization, but not as an attitude towards independence, but as a process of establishing an appropriate learning, progress and development. The paper further explained compulsory education (preschool and primary education and obarazovanje and education) in the education system.

Key words: structure of the education system, compulsory education and upbringing, education and preschool education, elementary education.